PAVEL DAN OR THE "OBSESSION OF BIOGRAPHY"

Iustina Camelia Cercel (Cioban)
PhD. Student, UMFST Tîrgu Mureș

Abstract:The present paper aims at a brief analysis of Pavel Dan's work, which led exegetes to fit him into the realism paradigm and in the sphere of autobiography. The writer of the Transylvanian plain, as we find him characterized in the history of Romanian literature, Pavel Dan draws his inner strength from remembering the icon of his native village, succeeding to transcend the suffering by giving it the innocent face of green fields and ancestral space. Writing represents for him an escape from the prison of his own suffering, although we will not find the confessional tone specific to his autobiographical works, the writer uses his personal experience to live up to social reality. Pavel Dan's literary approach proposes to the reader the show of a desacralized world that, through the imaginary, captures the abysses of a country man's existence

Keywords: realism paradigm, autobiography, desacralized world

Pavel Dan, prozatorul cîmpiei transilvane, a avut o copilărie marcată de o serie de transformări sociale, de seisme istorice (revoluția populară și Unirea Principatelor Române de la 1918) care au produs o schimbare majoră în viața oamenilor prin cîștigarea drepturilor țăranilor. Aceste rupturi sociale și istorice au facilitat școlarizarea tuturor românilor odată cu transformarea liceului unguresc din Turda în liceu românesc fără a mai exista restricții. Astfel, prozatorul urmează cursurile liceului turdean, unde va intra în contact cu regimul aspru al instituției trăind umilința, suferința declanșată atît de boală cît și de neajunsurile materiale, fiind obligat de împrejurări să dea meditații și să-și asume statutul de pedagog. Aici, trebuie amintit conflictul declanșat de interdicția direcțiunii de a participa la un bal și care îi aduce exmatricularea în ultimul an de liceu (pe care îl va absolvi la Tulcea), imagine regăsită mai tîrziu în schița *Vedenii din copilărie*.

Nici anii petrecuți la Facultatea de Litere din Cluj nu-i lasă amintiri frumoase, fiind pentru viitorul scriitor o lume străină, lipsită de valoare, probabil și din cauza primelor semne ale bolii care-i va curma viața. După terminarea facultății, activitatea literară este dublată de cea vocațională prin numirea ca profesor la Blaj. Acesta este motivul pentru care rememorarea copilăriei, întoarcerea la sat nu este motiv de bucurie, ci o rezervă din care se hrănește și se formează propriul său neam și care „semnifică imaginea unei lumi degradate, desacralizate, intrate sub zodia unor obscure forțe ale răului.”[1]

Trădîndu-și încă din copilărie vocația artistică, elevul Pavel Dan lasă urme adînci în amintirea profesorului său de limba română, Teodor Murășanu, acesta fiind impresionat de sensibilitatea și maturitatea scriitorului de mai tîrziu. Punctul de plecare în demersul literar este caietul din clasa a II-a, în care elevul își selecta cu atenție cuvintele, observîndu-se încă de pe atunci, dorința căutări logosului care-i va defini personalitatea și activitatea literară, notînd cîteva aspecte ale satului natal, „în satul Tritul de sus se află un deal, în care tradiția spune că acolo s-ar afla o comoară de bani, și că oamenii au voit s-o scoată și a devenit un cîine de vînătoare cu luliaua în gură și cînd au scos oamenii comoara cîinele numai două fumuri a tras și s-a dus comoara prin pămînt și lanțurile cu care a fost legată s-au rupt.”[2]

[1] Sergiu Pavel Dan în *Pavel Dan, Urcan bătrânul,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p.10.
[2] Ion Vlad, *Pavel Dan zborul frânt al unui destin*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, pp. 9,10.

BDD-A30573 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:29 UTC)

Formarea intelectuală și artistică este determinată de interesul scriitorului pentru lectură. Prin intermediul orelor de limba română și nu numai, se arată interesat de literatura franceză (Anatole France, Romain Rolland) și de cea autohtonă (Ioan Slavici, Ion Creangă, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu) descoperită în biblioteca școlii, găsind un model pe care-l va urma în creația sa de mai tîrziu. Dezvoltîndu-se într-o perioadă de criză pentru literatura ardeleană interbelică, Pavel Dan reușește să se impună prin colaborarea cu o serie de reviste ale vremii („Gînd românesc", „Abecedar", Pagini literare") un rol definitoriu jucîndu-l Victor Papilian care publicase la Cluj „Darul vremii" și care a contribuit la înființarea Asociației scriitorilor români din Ardeal (3 mai 1936), din dorințade a resuscita literatura prin descoperirea noilor talente.

Întreaga creație este o metaforă a vieții, fiindcă Pavel Dan își extrage forța lăuntrică din amintirea icoanei satului natal reușind să transceadă suferința dîndu-i chipul nevinovat al luncilor verzi, al cîmpiei, creația sa fiind o evadare din închisoarea propriilor suferințe. Suferă zîmbind, moare încet iubind totul în jur, dar conștient de apropierea acelei clipe neiertătoare care-l va opri din demersul său de a crea o epopee a arealului rural. Astfel, Pavel Dan poate fi considerat un Bacovia al epicului, caracterul său fiind schițat în paginile *Jurnalului* său, „sunt un sărman nefericit care aleargă pe drumurile vieții căutînd o zdreanță de fericire, o clipă de repaus. Pînă acum orice căutare mi-a fost zadarnică, pretutindeni durerea, suferința m-au întîmpinat."[3]

Este important de observat rolul pe care îl are biografia în cadrul scrierilor lui Pavel Dan, deși nu vom regăsi tonul confesiv specific lucrărilor autobiografice, prozatorul se folosește de faptele personale pentru a da curs realității sociale. De aceea, lectura operei impune cunoașterea biograficului care poate fi o grilă de lectură, făcînd posibilă clarificarea unor aspecte care nu pot fi receptate numai la nivel estetic.

La o analiză atentă a prozei lui Pavel Dan se poate observa că o mare parte a temelor dezbătute au echivalent în realitate, Monica Lazăr evidențiind în monografia prozatorului că în esență cercetările pe care le-a efectuat „în Triteni, Turda și Blaj ne-au permis să constatăm că, în opera lui Pavel Dan, invenția faptică are o pondere foarte redusă sau lipsește, chiar, cu desăvîrșire. La fel cu Liviu Rebreanu sau în parte cu I. Al. Brătescu-Voinești, scriitorul n-a scris decît despre lucrurile văzute și auzite, intervenția personală fiind de ordinul retușării convenționale, menită să sudeze mai bine episoadele narațiunii sau să precizeze locurile de desfășurare a faptelor."[4]

Acest lucru îl apropie de ceilalți prozatori ardeleni, prin reiterarea direcției lui Slavici, Agîrbiceanu și Rebreanu, manifestînd „un interes nemijlocit față de fenomenele vieții în totalitatea ei, față de omul ca realitate biologică, psihologică, morală și socială; pentru a se arăta interesat, în sfîrșit de realitatea ca epifenomen, în cultură."[5] Proza lui Pavel Dan este caracterizată prin intelectualizarea, ca și la generația scriitorilor de după Rebreanu. De mare interes pentru critica literară rămîne nuvelistica scriitorului (*Urcan Bătrînul, Înmormîntarea lui Urcan Bătrînul, Zborul de la cuib, Priveghiul, Poveste țărănească, Copil schimbat*), care ar fi trebuit să fie un roman cu titlul *Ospățul dracului*. În nuvela *Înmormîntarea lui Urcan bătrînul* se realizează o adevărată etnografie a satului, de un realism dur ce surprinde imaginea intelectualului modern, de origine rurală.

O caracteristică importantă a prozei reiese din capacitatea scriitorului de a face trecerea de la realism la fantastic într-un mod firesc folosindu-se de elementele locale. Datorită experienței etnografice a folcloristului, el a reușit să vadă dincolo de moravurile și aspectele naturale ale mediului, surprinzînd omul de la țară în raport cu tradițiile, credințele lui în vederea cunoașterii individului în intimitatea lui. Prozatorul reușește să insereze un fantastic

[3] Pavel Dan, *Jurnal*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 49.
[4] Monica Lazar, *Pavel Dan 1907-1937*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 153.
[5] I.Negoițescu, *Istoria literaturii române (1800- 1945)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 292.

BDD-A30573 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:29 UTC)

care cuprinde realitatea și se manifestă pe parcursul întregii creații, folosindu-se de orice prilej pentru a se întoarce la spațiul-matrice reprezentat de satul natal. De altfel, intenția sa fusese să creeze o adevărată epopee a satului transilvănean în care să se regăsească tradițiile, superstițiile, zicătorile, bocetele transformîndu-l într-un ceremonial ritualic.

Creația lui Pavel Dan reprezintă o treaptă nouă în evoluția prozei românești fiindcă prin universul artistic creat a reușit să sincronizeze realismul românesc cu cel european. Acest lucru este observat și evidențiat de Eugen Ionesco (cotraducător și prefațator al volumului în limba franceză) care explică modul în care trebuie înțeles omul de la țară considerînd că „ ne-am înșelat cu siguranță, dacă am căutat să vedem în povestirile lui Pavel Dan ce sunt, de exemplu, țăranii români din preajma Turzii. Trebuie să încercăm să-l înțelegem pe autor și să adoptăm împreună cu el viziunea unei întregi lumi țărănești și nu pe aceea unei țărănimi locale (...). Și de vreme ce lumea țărănească este, poate, umanitatea întreagă redusă la o schemă mai simplă, esențială, trebuie să căutăm în țărănime un adevăr general.” (Pavel Dan, *Le pere Urcan*).

Plecînd de la premisa că Pavel Dan transfigurează o obsesie a locurilor, a satului și a familiei, scriitorul reușește să asimileaze și să creeze un univers al său, „lumea Cîmpiei Transilvane, topos reinventat ca univers uman stăpînit de credințe, magii, raporturi și mecanisme umane relevate prin creație, a recreării unei lumi aflate, în sintezele ei majore, sub semnul sacrului și profanului.”[6] Astfel, regăsim aici o lume a țăranului autentic, chinuit de suferință, tristețe dînd impresia că de fapt scriitorul își zugrăvea propriul suflet, reușind să lase posterității o amplă frescă a țăranului din Triteni.

De ce această obsesie pentru biografic? Răspunsul se regăsește în demersul literar al lui Pavel Dan, care din dorința de a reda universul copilăriei, propune cititorului spectacolul unei lumi desacralizate care prin intermediul imaginarului surprinde abisurile existenței omului de la țară. Pe urmele lui Liviu Rebreanu, prozatorul Cîmpiei transilvane, reușește să reconstituie evenimentele la care a fost martor sau le-a trăit, oferind impresia de lucru trăit prin observația obiectivă a realității.

Realitatea devine o serie de fapte discontinue, ce se țes într-o suită de semnificații deschise și confuze, care se constituie în sens atunci cînd scriitorul depășește sfera autobiograficului. Uneori această obiectivitate este înlocuită, Pavel Dan reușind să se proiecteze într-o existență imaginară, care prin limbaj transpune existențialul în măiestrie artistică. În acest caz se produce o subiectivizare a realității prin încercarea scriitorului de a reduce concretul la propriul sine. Acest fapt determină o limitare a prozatorului și implicit a orizontului de așteptare a cititorului, care va remarca o revenire asupra eului, din dorința de a-și valorifica la nesfîrșit propria experiență de viață. Model pentru personajele create,devin apropiații sau membri ai familiei, oameni simpli din spațiul copilăriei, pe care i-a cunoscut și care l-au înțeles și îndrumat, *Zborul de la cuib* (modelul tatălui său), *Drumul spre casă, Vedenii din copilărie, Copil schimbat, Domnișoara* și *Pedagogul* (personajul este prozatorul însuși), *Îl duc pe popa* (socrul)..

Periplul analitic continuă cu inventarierea aspectelor autobiografice care stau la baza întregului demers literar, în cadrul căruia imaginarul și realul conturează o axă dominată de semne ale morții, ale tragicului și spaimei ontologice.Acest aspect al prozei lui Pavel Dan dezvăluie o viziune care „descoperă dincolo de aparențe straturile mai adînci ale lucrurilor, de unde infuzia de lirism și gustul pentru fabulos, explorarea lumilor interioare și revelarea unor alcătuiri arhaice, mitice. Evoluînd între o perspectivă epică consacrată prin soluțiile obiectivării și accentele lirice ale poemului vieții și al morții, celebrînd manifestările fundamentale ale comunității țărănești, scriitorul antrenează în discursul său referenți multipli. De fiecare dată privirea trece spre laturile ascunse ale vieții, motive precum:

[6] Ion Vlad, *op. cit*., p.22.

BDD-A30573 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:29 UTC)

Familia, Satul, Natura sunt avatarurile unor existențe confruntate cu abaterile de la legea morală fixată, destinul Naratorului, fiind transmis confesiv (...)".[7]

În povestirile sale, satul devine epicentrul preocupărilor fără a exista impulsul idilizării, așa cum îl regăsim la sămănătoriști, fiind mai degrabă o realitate transpusă în mituri, credințe care compun scenariul vieții sociale. Reprezentativă în acest sens rămîne *Urcan bătrînul*, în care se schițează ritualul vieții țărănești, cu accent pe derularea etapelor definitorii ale existenței. Nuvela contribuie la realizarea unei hărți a Cîmpiei Transilvane, prin inserția unor detalii de ordin topografic, pe care le vom regăsi mai tîrziu și în alte opere.

La o atentă inventariere, putem observa o adevărată geografie a zonei, prin apel la o serie de toponime care au influențat destinul prozatorului (Agîrbiciu, Cîmpia Turzii, pădurea Cocului-un sat din apropierea satului Triteni, Dealul-Crucii – parte de loc din Triteni, Luduș, tîrgul de la Moinești -Zau de Cîmpie, Turda, Țicud, Valea urcii, Zăpodie) și care se constituie în propriul sistem de valori.

În acest spațiu se consumă dramele tainice ale țăranului însetat de pămînt, iubire, viață, dar și moarte, ghidate de înțelegerea semnelor naturii. Conflictul prezent în nuvela *Urcan bătrînul*,dintre Ludovica (soția lui Simion și nora lui Urcan) și nora sa, Ana lui Triboiu se dezvoltă în jurul întăbulării pămîntului lui Urcan pe numele nepotului său, Valer. Ludovica, prinsă în mirajul averii și al pămîntului, îi cere ajutor nepotului care era funcționar la primărie și acesta întîrzie eliberarea certificatului. Relațiile familiale sunt distruse, valorile ancestrale bazate pe un cod nescris al moralității își pierd din autoritate, lăsînd loc dezumanizării ființei sub influența socialului. În cele din urmă disputa se încheie cu împăcarea tinerilor cu părinții lor, la insistențele lui Triboiu. Autenticitatea acestor fapte a fost atestată de sătenii din satul natal al prozatorului și de Ludovica Ceclan , care i-a povestit întîmplarea cu „șerpoaica roșie a lui Triloi". În acest sens, mărturie rămîne crezul său ce se desprinde dintr-o scrisoare adresată lui Teodor Murășanu, Pavel Dan apreciind, asemenea lui Ioan Slavici, faptul că „numai plecînd de la popor și de la literatura clasică se poate crea ceva trainic; iar plecînd de la literatura modernistă, voi fi o floare exotică și voi trăi atîta cît trăiește pe țărm lemnul aruncat de mare, pe care tot aceeași mare, în neastîmpărul ei, îl răpește și îl aruncă iar în anonimatul nesfîrșit al valurilor."[8]

Revine imaginea familiei în *Zborul de la cuib*, de această dată se rezumă la icoana părinților, fiind o reîntoarcere la copilărie, la spațiul-matrice al amintirilor. Printr-o notă nostalgică, naratorul retrăiește trecutul prin incursiuni repetate declanșate de pierderea tatălui său. Pavel Dan, în ipostaza profesorului reîntors pe meleaguri natale, se pierde într-un ținut care nu-i mai aparține, simțindu-se ca un străin în locurile în care altădată „păștea oile și știa poveste fiecărui mormînt". Aici, este surprins ceremonialul înmormîntării care devine „o istorie a colectivității, procesiunea în sine fiind doar una dintre înfățișările Cîmpiei și ale umanității ei"[9], naratorul însuși este mișcat de implicarea întregii colecțivități în organizarea prohodului. Tabloul își recapătă unitatea prin imaginea despărțirii mamei de locurile securizante, de valorile unui spațiu existențial, ce devine „un act irepetabil și definitiv avînd în el măreția și sublimitatea marilor evenimente". [10]

Schița *Pedagogul*își are punctul de plecare în perioada ce urmează imediat după terminarea facultății de litere din Cluj, cînd forțat de împrejurări se va angaja bibliotecar la liceu și apoi pedagog la internatul din Turda și Tulcea (1931-1932). Revederea profesorilor care au contribuit la exmatricularea lui îi trezește amintiri dureroase ce le vom regăsi și în opera sa.

[7] *Ibidem*, pp.41-42.
[8] Pavel Dan, *op.cit.*, p.155.
[9] Ion Vlad, *op. cit.*, p.65.
[10] I*bidem*, p. 68.

BDD-A30573 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:29 UTC)

Schița suferă o serie de modificări pînă să îmbrace forma finală deoarece în versiunea inițială personajul era profesor, nu pedagog așa cum îl regăsim, păstrînd în mare măsură materialul din manuscris. Acțiunea operei este plasată în Tulcea cu toate că face referire la conflictul provocat cu un an mai devreme, la Turda care i-a adus elevului exmatricularea. Avem aici o contaminare a operelor, prin reluarea evenimentelor care au lasat urme adînci în conștiința scriitorului, acestea fiind regăsite și în *Note din Blaj* și *Corigențe*. Acest fapt este constatat și în celelalte opere (*Tuia*, *Studentul Livadă*) care reiau experiența studențească prin transferarea unor imagini fără a opera vreo modificare.

Capacitatea creatorului de a surprinde resorturile cele mai intime ale vieții rurale a condus la adevărata valoare a operei sale care „derivă, ca și la Creangă, mai întîi din identificarea sa totală și profundă cu lumea satului(...) Recitind scena morții bătrînului Urcan, relatarea moțului despre peregrinările lui de spaimă prin pădure, monologul lui Șut, scena cu șoarecele din *Zborul de la cuib*, episodul lui Popuța, văcarul, întîmplarea dureros naivă din Jufa sau finalul nuvelei *Îl duc pe popa* – ni se impune un fior tragic, care dezvăluie, într-o viziune gravă, stări sociale și de conștiință, circumscrise unei concepții specifice de viață.”[11]

Tânărul Păvălucul, așa cum era cunoscut la el în sat, se arată preocupat încă din copilărie de un fenomen care l-a obsedat pe parcursul întregii sale creații, moartea. Astfel, locuind în apropierea cimitirului dezvoltă o pasiune pentru participarea la ceremonialul funerar, fiind interesat mai ales de tradițiile, descîntecele și bocetele „babelor” din sat. Mai tîrziu acest fenomen nu se rezumă doar la aspectul folcloric, fiind un punct crucial al existenței. Din acest punct de vedere, este elocventă nuvela *Priveghiul*, prin modul în care scriitorul prezintă ritualul la înmormîntare la care participă întreaga comunitate.

Surprinzătoare este atitudinea de indiferență față de mort a celor prezenți, „moartea în sat înseamnă o intrarea în conul de umbră al indiferenței. Priveghiul e, de altfel, prilej de băutură, cîntec și joc. Se bea și se joacă cărți. În fond acestea sunt formele perfect desacralizate ale ritului”.[12] Urmînd același model, regăsim și în nuvela *Înmormîntarea lui Urcan bătrînul* o răsturnare a ritului, în satul ardelenesc sfîrșitul este unul simbolic, un spațiu teluric în care oamenii se simt însingurați și pierduți pentru totdeauna.

Ceea ce definește proza lui Pavel Dan este obsesia biografiei, dublată de ipostaza omului frămîntat de o boală care lasă urme adînci, devenind o realitate torturantă, chinuitoare. Observăm în acest periplu analitic un univers superior dominat de amintiri despre oameni, profesori, boală, lipsa materială, în care rămîne tonul nostalgic declanșat de imaginea satului natal. De altfel, „transcederea amănuntului biografic nu reclamă neapărat explicații. Zona de interferențe este foarte suplă și foarte deschisă, cum se știe; personajele-naratori sau personajele aparent distanțate de orice sugestie autobiografică, personajele concepute ca un posibil alter ego al scriitorului sunt variante ale naratorului”.[13] Argumente în acest sens obținem atît prin prezența portretului suferind al scriitorului, acel lamento al omului de la țară rătăcit într-o lume a deșertăciunilor, cît și prin accentul pus pe descendența sa țărănească reușind să lase posterității o veritabilă „poveste țărănească” decupată din viața țăranului din Cîmpie.

BIBLIOGRAPHY

1. Dan, Pavel, *Urcan bătrînul-nuvele*, Editura de Stat pentru literatură și artă, București, 1960
2. Dan, Pavel, *Scrieri*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Cornel Regman, Editura pentru literatură, București, 1965

[11] Monica Lazar, *op.cit.*, pp.192-193.
[12] Nicolae Balotă *în Pavel Dan, Urcan bătrânul*, Editura Minerva, București, 1973, p.243.
[13] Ion Vlad, *op.cit.*, p. 175.

BDD-A30573 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:29 UTC)

3. Dan, Pavel, *Urcan bătrînul*, *Schițe și nuvele*, Antologie și postfață de Nicolae Balotă, Editura Minerva, București, 1973
4. Dan, Pavel, *Jurnal*, Ediție îngrijită și prefațată de Sergiu Pavel Dan, Editura Dacia, Cluj, 1974
5. Dan, Pavel, *Schițe și nuvele*, Postfață și bibliografie de Mircea Braga, Editura Minerva, București, 1985
6. Dan, Pavel, *Urcan Bătrînul*, Ediție îngrijită, prefață și cronologie de Sergiu Pavel Dan, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987
7. Dan, Pavel, *Ursita sau destinul tragic al unui scriitor*, Ediție îngrijită de Aurel Podaru, Prefață de Ion Vlad, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2017
8. Florescu, Nicolae, *Profitabila condiție romanul aventurilor secrete*, Editura Cartea Românească, București, 1983
9. Lazar, Monica, *Pavel Dan 1907-1937*, Editura pentru literatură, Cluj-Napoca, 1967
10. Negoițescu, I., *Istoria literaturii române (1800-1945)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002
11. Vișinescu, Valentin, *Pavel Dan și Turda*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007
12. Vlad, Ion, *Pavel Dan, zborul frînt al unui destin*, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1986

BDD-A30573 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:07:29 UTC)